

PRACE POGLĄDOWE

Katarzyna Filipczak, Jan Czernicki

Problemy medycyny społecznej w ujęciu Heleny Radlińskiej – polskiego prekursora pedagogiki społecznej

Z Katedry Rehabilitacji Akademii Świętokrzyskiej
Filia w Piotrkowie Trybunalskim

Rozwój pedagogiki społecznej w Polsce jako dyscypliny naukowej wiąże się z działalnością Heleny Radlińskiej – polskiego prekursora tej dyscypliny.

Radlińskiej nieobce były problemy opieki medycznej. Ukończenie kursu pielęgniarstwa oraz praca w bezpłatnych laboratoriach Warszawskiego Towarzystwa Dobroczynności i Niebieskiego Krzyża wpłynęły na późniejsze prace z zakresu pedagogiki empirycznej i budowę teorii pracy socjalnej.

Podkreślała, iż teoria pracy socjalnej łączy poszczególne dyscypliny humanistyczne i społeczne na potrzeby opieki pielęgniarstwa, a przykładem może być „wychowanie dla spraw zdrowia”, które traktowała jako składnik kultury zdrowotnej.

Ważne dla Radlińskiej było kształtowanie czynnej postawy pacjentów wobec zdrowia, podmiotowe ich traktowanie oraz usamodzielnienie w czasie rehabilitacji. Akcentowała przede wszystkim profilaktykę zdrowotną oraz higienę indywidualną i grupową.

Problems of social medicine in works Helena Radlińska – the pioneer of Polish social pedagogy

The development of social pedagogy in Poland as an academic discipline is connected with the works of H. Radlińska – a pioneer of the discipline in Poland.

The problems of healthcare were not strange to Ms Radlińska, her medical and nursing experience influenced her later work on empirical pedagogy and the theory of social work.

She stressed the fact that the theory of social work comprises many disciplines to be used in nursing. A good example can be so called „education for the sake of health”, which she regarded as a part of health awareness.

Developing an active lifestyle of patient, treating them individually, making them work on their own were particularly important aspects of health awareness according to Ms Radlińska. She also stressed individual and group hygiene as well as health prevention.

POLSKIE OKREŚLENIE

Pojęcie pedagogika społeczna nie ma wiernego odpowiednika w innych językach europejskich. Najbliższy jest termin SOCJOALPADAGOGIK upowszechniony w krajach języka niemieckiego w dwóch znaczeniach: teorii (filozofii) wychowania, zajmującej się problemami uspołecznienia młodego pokolenia w złożonych warunkach przemian cywilizacyjnych i zadaniach wychowania oraz pomocą

społeczną dla osób niesprawnych i o zaburzonej równowadze psychicznej [1].

Rozwój pedagogiki społecznej w Polsce jako dyscypliny naukowej wiąże się z działalnością Heleny Radlińskiej (1879–1954), pseudonim Helena Orsza, działacza oświatowego, pedagoga, historyka oświaty w Polsce oraz praktyka i teoretyka bibliotekarstwa. Systematyczne studia i badania w dziedzinie pedagogiki społecznej zapo-

czątkowała z chwilą objęcia kierownictwa Studium Pracy Społeczno-Oświatowej Wolnej Wszechnicy Polskiej w 1925 r. Z tego okresu pochodzą główne prace Radlińskiej, w których wyłożyła swoje pedagogiczne credo, zmierzające do sprecyzowania problematyki i metodologii pedagogiki społecznej.

Helena Orsza ukazuje przede wszystkim współzależność między pracą wychowawczą a wpływami środowiska. Środowisko jako zespół warunków i bodźców rozwojowych, determinuje skuteczność wszelkich działań wychowawczych. Pedagog podejmując planową działalność i realizując w toku wychowawczego działania określony ideał wychowawczy powinien się liczyć z wpływami środowiska i uwzględniać ich oddziaływanie.

W związku ze swoją tezą Radlińska postuluje systematyczne poznawanie środowiska w toku pracy wychowawczej. Poznawanie wpływów i warunków środowiskowych jest podstawowym obowiązkiem pedagoga, bowiem od umiejętności wykonania tego zadania zależą rezultaty zamierzeń i wysiłków wychowawczych [2].

Pedagogika Orszy wykraczała poza obszar tradycyjnego stosunku wychowawczego typu nauczyciel–uczeń.

Traktowała wychowanie jako „służbę nieznanemu”, czyniącą z wartości środki do przetwarzania i ulepszania życia, do szerzenia oświaty wśród szerokich mas społecznych, do rozwijania pomocy wychowawczej we wszystkich dziedzinach życia zbiorowego [3].

Helena Radlińska podkreślała, że proces wychowawczy odbywa się w trzech sferach rozwojowych, mianowicie w toku wzrostu jednostki, w toku jej wzrastania w społeczeństwo oraz przy wprowadzaniu w wartości kulturalne.

Wzrost, czyli rozwój osobniczy, fizyczny i psychiczny jest zjawiskiem autonomicznym. Według Radlińskiej rola wychowawcy polega na jego pielęgnowaniu, tj. na stwarzaniu warunków, w których rozwój samorzutny nie będzie narażony na zahamowania, a wszelkie braki będą uzupełniane lub leczone.

Wzrastanie polega na stopniowym wkraczaniu jednostki do różnych i coraz szerszych grup społecznych. Rola wychowawcy polega na pomocy w przezwyciężaniu braków środowiska i spożytkowaniu jego wartości.

Wprowadzenie w wartości kulturalne natomiast jest inicjowaniem sytuacji i wytwarzaniem takiej atmosfery, w których jednostka będzie dostrzegać dobra kulturalne i dokonywać wśród nich odpowiedniego wyboru [4].

Funkcją pedagogiki społecznej w aspekcie przeobrażenia środowiska i rozwoju osobowości były – według niej – kompensacja, profilaktyka, doskonalenie. Kompensacja oznacza celowe wyrównywanie braków utrudniających właściwy rozwój jednostki oraz stwarzanie prawidłowych warunków rozwoju (kompensacji mogą podlegać: sytuacja materialna, stany psychiczne, środowisko fizyczne).

Profilaktyka jest związana z działaniami zapobiegającymi niekorzystnym wpływom bądź wzmacnianiem wpływów pozytywnych.

Doskonalenie natomiast wiąże się z samodzielnymi działaniami służącymi wszechstronnemu rozwojowi dziecka [5].

Nieodłącznym elementem pedagogiki społecznej Radlińskiej były: praca społeczna wiążąca się ze zorganizowaną działalnością opiekuńczą państwa, organizacji społecznych oraz samorządów lokalnych, jak również działalność kulturowo-oświatowa, oznaczająca dostęp do wartości kultury, sztuki i nauki szerokich rzesz społeczeństwa, a także dzieje pracy społeczno-oświatowej, związane głównie z wykrywaniem źródeł określonych zjawisk i procesów oraz wykazywaniem związków jednostki ze społeczeństwem i określonymi jego warunkami.

Radlińskiej nieobce były problemy opieki medycznej. Ukończenie kursu pielęgnarskiego oraz praca w bezpłatnych laboratoriach Warszawskiego Towarzystwa Dobroczynności i Niebieskiego Krzyża wpłynęły na późniejsze prace z zakresu pedagogiki empirycznej i budowę źródeł teorii pracy socjalnej.

Akcentowała, że pedagogika społeczna musi sięgać bezpośrednio do nauk biologicznych i lekarskich, podkreślała również, iż w zestawieniu z pedagogiką leczniczą pedagogika społeczna korzysta z „badań nad zahamowaniami i skrzywieniami rozwoju indywidualnego, wprowadza dane o ich społecznych przyczynach, o możliwościach i sposobach zapobiegania im i wyrównywania” [8].

W teorii pracy socjalnej Radlińskiej wzajemnie przenikają się problemy kultury zdrowia, pracy, kultury pedagogicznej, stanowiąc podstawę teorii opieki. Wprowadzając zagadnienia opieki pielęgnarskiej do teorii pedagogicznej i teorii pracy socjalnej, była ona jednocześnie pionierką kształcenia pielęgniarek. „W strukturze procesu pielęgnowania jako jego dominujący element, występuje interakcja: pacjent – środowisko społeczne – pielęgniarz. Tak analizowana interakcja nie tylko występuje jako czynnik konstytuujący

dziedzinę pielęgniarstwa środowiskowego (otwartego), ale jednocześnie zawiera inspirację dla opieki zamkniętej w kierunku zbliżenia życia pacjentów tej opieki do życia normalnego oraz zmierzania ku organizowaniu mikrośrodków pod względem opiekuńczo-pomocowym i terapeutycznym”.

Pielęgniarka w tym procesie jest traktowana jednocześnie jako opiekun, wychowawca i realizator celów pracy socjalnej. Radlińska formułuje podstawy pielęgniarstwa, wskazując na warunki prawidłowego rozwoju teorii. Wyróżnia w sposób szczególny jej związek z praktyką, podkreśla fachowość przygotowania zawodowego pielęgniarek. Teoria pracy socjalnej łączy poszczególne dyscypliny humanistyczne i społeczne na potrzeby opieki pielęgniarstwa, a przykładem może być „wychowanie dla spraw zdrowia”. „Polega ono na pomocy ludziom w zdobywaniu wiedzy o zdrowiu, w kształtowaniu nawyków, umiejętności i sprawności służących utrwalaniu i doskonaleniu zdrowia, na pomocy w rozwijaniu pozytywnego zainteresowania zdrowiem, w kształtowaniu postawy, umożliwiającej efektywną albo skuteczną profilaktykę, ratownictwo, leczenie, pielęgnację, rehabilitację oraz stosowanie zasad higieny w życiu jednostki i zbiorowości. Wychowanie zdrowotne właściwie pojęte jest tym systemem działań, którego obecność wskazuje na humanistyczny walor pielęgnowania i w ogóle medycyny [6].

Należy podkreślić, że słowo „pacjent” rozumiała Radlińska szeroko w sensie aktualnym i potencjalnym, ponieważ wychowanie zdrowotne traktowała jako składnik kultury zdrowotnej. Ważne dla niej było kształtowanie czynnej postawy pacjentów wobec zdrowia, podmiotowe ich traktowanie oraz usamodzielnianie w czasie rehabilitacji. Akcentowała przede wszystkim profilaktykę zdrowotną oraz higienę indywidualną i grupową. Wychowanie zdrowotne obejmowało także czynności wychowawczo-zdrowotne ludzi pracujących w ochronie zdrowia jako towarzyszące działaniom medycznym.

Pielęgniarka to według Radlińskiej „wychowawczyni społeczna”, podmiot działający jako wychowawca. Tworzą go dwa elementy będące zarazem podstawowymi w teorii pracy socjalnej, tj.:

- czynności opiekuńcze i pomocnicze oraz składniki środowiska jako środki w kształtowaniu kultury zdrowotnej i opiekuńczej,
- uczestnictwo pielęgniarki w kulturze zdrowotnej jako komponent społeczeństwa wychowującego.

Szczególną funkcję Radlińska przypisuje pielęgniarstwu środowiskowemu (realizacja zadań na rzecz np.: rodziny, środowiska lokalnego, grupy społecznej).

„Prototypem działalności w dziedzinie pielęgniarstwa środowiskowego jest pielęgniarstwo społeczne, a także wyodrębnione jego działy, które w specyficzny sposób łączyły tradycyjne czynności opieki pielęgniarstwa z pracą w środowisku (lub dla środowiska) z szerszej pojętą opieką i pomocą ludziom chorym lub zagrożonym zdrowotnie”. Koncepcja środowiskowej pracy Radlińskiej wyraża się głównie w walorach ciągłości opieki i pomocy w możliwościach systemowego ujęcia działań opiekuńczych, przetwarzaniu środowiska, działaniach profilaktycznych i kompensacyjnych. Tak rozumiana praca socjalna wiąże się z integrowanym systemem opieki zdrowotnej.

Pionierstwo medycyny społecznej, którą najczęściej nazywano higieną społeczną, związane jest z historycznym rozwojem nauki. Powstanie higieny społecznej łączy się z działalnością R. Virchowa i S. Neumanna, którzy na przełomie 1848 a 1849 roku wydali pismo „Medizinische Reform”.

Medycyna społeczna dla zdrowia człowieka ma na celu podkreślenie znaczenia środowiska. Skupia się za zagadnieniami zależności zdrowia, obejmując następujące kwestie:

- badania dotyczące wpływu czynników społecznych na zdrowie lub częstotliwość występowania chorób;
- socjologię medyczną, psychologię społeczną i psychiatrię społeczną;
- niektóre społeczne zagadnienia lecznicze, np. ubezpieczenia społeczne, opiekę społeczną i lekarską [6]. Przedmiotem badań medycyny społecznej są następujące kwestie: stan zdrowia ludności, wpływające na niego czynniki społeczne i przyrodnicze, korelacje między czynnikami społecznymi i przyrodniczymi kształtującymi ten stan, warunki skuteczności działań na rzecz zdrowia. W medycynie społecznej wyróżnia się działy:
 - teorie stanu zdrowia ludności,
 - teorie ochrony rozwoju zdrowia,
 - teorie organizacji ochrony zdrowia [7]

Pedagogika społeczna jest nauką humanistyczną, natomiast medycyna społeczna należy do nauk medycznych.

Pedagogika społeczna dzięki swemu prakseologicznemu charakterowi wyraża kwestie zdrowotne w aspekcie praktycznej działalności pracy społecznej w środowisku.

Pedagogika społeczna interesuje się edukacyjnym znaczeniem poszczególnych elementów struktury środowiska w ujęciu dwuwymiarowym: globalnym i lokalnym. Współcześnie, w efekcie procesów demokratyzacji życia społecznego rola środowiska lokalnego wyraźnie wzrasta, a kwestie kultury, życia społecznego, problemów społecznych, zdrowotnych i ekologicznych nabierają szczególnego znaczenia.

PIŚMIENNICTWO

1. Wroczyński R., *Nurt pedagogiki społecznej w polskich koncepcjach wychowawczych*. Studia Pedagogiczne. 1984, 36, 7
2. Wroczyński R., *Pedagogika społeczna*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1985, 59
3. Theiss W., Radlińska, Wiedza Powszechna, Warszawa 1984, 3, 72
4. Chmaj Z., *Prądy i kierunki w pedagogice XX wieku*. Państwowy Zakład Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1963, 316
5. Kamiński A.. Wstęp: *Zakres i podstawowe pojęcia pedagogiki społecznej Heleny Radlińskiej*, [w.]: H. Radlińska, *Pedagogika społeczna*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1961, 27
6. Syrek E., *Zdrowie w aspekcie pedagogiki społecznej*, Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2000
7. Radlińska H., *Pedagogika społeczna*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1961
8. Przecławska A., *Pedagogika społeczna – Kręgi poszukiwań*, Wydawnictwo Żak, Warszawa 1996